PROFESSIONAL TA'LIM MUASSASALARI O'QUVCHILARINING KASBIY KOMPETENSIYALARINI RIVOJLANTIRISH METODIKASINI TAKOMILLASHTIRISH

Qodirov Zayniddin Zaripovich
Buxoro davlat texnika universiteti,
Qishloq xòjaligi fanlari falsafa doktori

Ikromova Nodira Nizom qizi
Buxoro davlat texnika universiteti
https://doi.org/10.5281/zenodo.23268698

Annotatsiya. Mazkur maqolada professional ta'lim muassasalari o'quvchilarining kasbiy kompetensiyalarini rivojlantirish metodikasini takomillashtirishning pedagogik, metodik va tashkiliy asoslari yoritilgan. Kasbiy kompetensiyalarni shakllantirishda kompetensiyaviy yondashuv, amaliy mashg'ulotlar, muammoli ta'lim, loyiha metodlari, ishlab chiqarish amaliyoti va raqamli texnologiyalardan foydalanish imkoniyatlari tahlil qilingan. Shuningdek, ta'lim jarayonini mehnat bozori talablari bilan uyg'unlashtirish, o'quvchilarning mustaqil faoliyati va kasbiy muammolarni hal qilish ko'nikmalarini rivojlantirish masalalariga e'tibor qaratilgan. Maqolada kasbiy kompetensiyalarni baholash mezonlari hamda ta'lim metodikasini takomillashtirishga doir amaliy tavsiyalar ishlab chiqilgan.

Kalit so'zlar: professional ta'lim, kasbiy kompetensiya, kompetensiyaviy yondashuv, amaliy ta'lim, kasbiy mahorat, innovatsion metodlar, raqamli texnologiyalar, kasbiy tayyorgarlik.

Аннотация. В статье рассматриваются педагогические, методические и организационные основы совершенствования методики развития профессиональных компетенций учащихся профессиональных учебных заведений. Анализируются возможности применения компетентностного подхода, практического обучения, проблемно-ориентированного обучения, проектных методов, производственной практики и цифровых технологий в формировании профессиональных компетенций. Также уделяется внимание вопросам гармонизации образовательного процесса с требованиями рынка труда, развития самостоятельности учащихся и навыков решения профессиональных проблем. В статье разработаны критерии оценки профессиональных компетенций и практические рекомендации по совершенствованию методик обучения.

Ключевые слова: профессиональное образование, профессиональная компетентность, компетентностный подход, практическое обучение, профессиональные навыки, инновационные методы, цифровые технологии, профессиональная подготовка.

Abstract. This article outlines the pedagogical, methodological, and organizational foundations for improving the methodology used to develop the professional competencies of

students in vocational education institutions. It analyzes the potential of utilizing the competency-based approach, practical training, problem-based learning, project methods, industrial internships, and digital technologies in shaping professional competencies. Attention is also focused on aligning the educational process with labor market demands and fostering students' independent activity and professional problem-solving skills. Furthermore, the article proposes criteria for assessing professional competencies and offers practical recommendations for enhancing the educational methodology.

Key words: vocational education, professional competence, competency-based approach, practical training, professional skill, innovative methods, digital technologies, professional preparation.

Kirish. Bugungi kunda iqtisodiyot tarmoqlarining modernizatsiyalashuvi, ishlab chiqarish jarayonlariga zamonaviy texnologiyalarning joriy etilishi va mehnat bozoridagi raqobatning kuchayishi professional ta’lim tizimi oldiga yangi vazifalarni qo‘ymoqda. Ushbu sharoitda professional ta’lim muassasalarida tahsil olayotgan o‘quvchilarni nafaqat nazariy bilimlar bilan qurollantirish, balki ularda kasbiy faoliyatni mustaqil amalga oshirish, ishlab chiqarish muammolarini hal qilish, zamonaviy texnologiyalardan foydalanish va jamoada samarali ishlash ko‘nikmalarini rivojlantirish muhim ahamiyat kasb etadi.

Professional ta’limning asosiy vazifalaridan biri mehnat bozori talablariga mos, raqobatbardosh, tashabbuskor va yuqori kasbiy tayyorgarlikka ega mutaxassislarni tayyorlashdan iborat. Buning uchun ta’lim mazmuni, o‘qitish metodlari, amaliy mashg‘ulotlarni tashkil etish va o‘quvchilar bilimini baholash mexanizmlarini takomillashtirish zarur. Ayniqsa, nazariy bilimlarni amaliy faoliyat bilan uyg‘unlashtirish, ta’lim jarayoniga ishlab chiqarish vaziyatlarini olib kirish hamda ish beruvchilar bilan hamkorlikni rivojlantirish kasbiy kompetensiyalarni shakllantirishning muhim shartlari hisoblanadi.

An’anaviy ta’limda ko‘pincha bilimlarni o‘zlashtirish va ularni qayta bayon qilishga ustuvorlik beriladi. Kompetensiyaviy yondashuv esa o‘quvchining egallagan bilimlarini real kasbiy vaziyatlarda qo‘llay olishiga, muammolarni tahlil qilishiga va asoslangan qarorlar qabul qilishiga e’tibor qaratadi. Shu sababli professional ta’lim muassasalarida o‘quvchilarning kasbiy kompetensiyalarini rivojlantirishga yo‘naltirilgan metodikani ilmiy asosda takomillashtirish dolzarb pedagogik muammolardan biri hisoblanadi.

Tadqiqotning maqsadi professional ta’lim muassasalari o‘quvchilarining kasbiy kompetensiyalarini rivojlantirish metodikasini takomillashtirishning pedagogik shart-sharoitlari, samarali metodlari va baholash mezonlarini aniqlash. Tadqiqotning vazifalari quyidagilardan iborat: kasbiy kompetensiya tushunchasining pedagogik mazmunini yoritish, kasbiy kompetensiyalarni rivojlantirishga xizmat qiluvchi zamonaviy ta’lim metodlarini tahlil qilish, nazariy va amaliy ta’lim integratsiyasining imkoniyatlarini asoslash, kasbiy kompetensiyalarni baholash mezonlari va ko‘rsatkichlarini belgilash, professional ta’lim metodikasini takomillashtirishga doir tavsiyalar ishlab chiqish.

Adabiyotlar tahlili. Kasbiy kompetensiyalarni rivojlantirish masalasi zamonaviy pedagogika, kasbiy ta’lim nazariyasi va mehnat psixologiyasining muhim yo‘nalishlaridan biridir. Mazkur muammoni o‘rganishda kompetensiyaviy yondashuv, faoliyatga asoslangan ta’lim, tajribaviy o‘rganish va refleksiv pedagogika nazariyalari muhim metodologik asos

bo‘lib xizmat qiladi. Amerikalik olim J. Dewey ta’lim jarayonida tajriba va amaliy faoliyatning ahamiyatini asoslagan. Uning qarashlariga ko‘ra, o‘quvchi bilimlarni faoliyat jarayonida o‘zlashtirganda, ularni real vaziyatlarda qo‘llash imkoniyati kengayadi. Ushbu yondashuv professional ta’limda amaliy topshiriqlar, tajribalar va ishlab chiqarishga yo‘naltirilgan mashg‘ulotlardan foydalanish zarurligini ko‘rsatadi. D. Kolb tomonidan ishlab chiqilgan tajribaviy o‘rganish modeli tajriba, kuzatish, nazariy umumlashtirish va amaliy sinov bosqichlarining o‘zaro bog‘liqligiga asoslanadi. Mazkur model kasbiy kompetensiyalarni shakllantirishda o‘quvchilarning amaliy vazifalarni bajarishi, natijalarni tahlil qilishi va o‘z faoliyatini takomillashtirishi uchun metodik asos yaratadi. S. Billett kasbiy ta’lim va ish joyida o‘rganish masalalarini tadqiq etib, o‘quvchining kasbiy faoliyatga jalb qilinishi hamda amaliy tajriba orttirishining ahamiyatini ta’kidlaydi. Bu qarashlar professional ta’lim muassasalari va ishlab chiqarish tashkilotlari o‘rtasidagi hamkorlikni kuchaytirish zaruratini asoslaydi.

Kasbiy kompetensiyalarni rivojlantirishda o‘quvchilarning individual xususiyatlarini hisobga olish, mustaqil ta’limini tashkil etish va faol o‘qitish metodlaridan foydalanish ham muhim hisoblanadi. Shu nuqtayi nazardan, kompetensiyaviy yondashuvni amaliy mashg‘ulotlar, loyihaviy faoliyat, ishlab chiqarish amaliyoti va raqamli ta’lim vositalari bilan uyg‘unlashtirish kasbiy tayyorgarlik sifatini oshirishga xizmat qiladi. Adabiyotlar tahlili shuni ko‘rsatadiki, kasbiy kompetensiyalarni rivojlantirish faqat bilim berish bilan cheklanmaydi. Ushbu jarayon nazariy bilim, amaliy ko‘nikma, mustaqil qaror qabul qilish, kasbiy mas’uliyat va o‘z faoliyatini baholash qobiliyatlarining birligini talab qiladi.

Tadqiqot metodologiyasi. Tadqiqot metodologiyasini kompetensiyaviy, faoliyatga yo‘naltirilgan va tizimli yondashuvlar tashkil etadi. Ushbu yondashuvlar professional ta’lim jarayonini o‘quvchining kasbiy rivojlanishiga xizmat qiluvchi yaxlit pedagogik tizim sifatida ko‘rib chiqish imkonini beradi. Tadqiqot doirasida ilmiy-pedagogik adabiyotlarni tahlil qilish, taqqoslash, umumlashtirish, pedagogik modellashtirish va kasbiy kompetensiyalarni baholash mezonlarini ishlab chiqish metodlaridan foydalanish nazarda tutiladi. Mazkur metodlar asosida kasbiy kompetensiyalarni rivojlantirishga ta’sir ko‘rsatuvchi pedagogik omillarni aniqlash hamda ta’lim metodikasini takomillashtirish yo‘llarini asoslash mumkin.

Kasbiy kompetensiyalarni rivojlantirish metodikasining tarkibiy qismlari quyidagilardan iborat:

1. Maqsadli komponent — kasbiy ta’lim natijalarini, shakllantiriladigan kompetensiyalarni va o‘quv vazifalarini belgilash.

2. Mazmuniy komponent — kasbiy bilimlar, amaliy ko‘nikmalar va kasbiy faoliyatga oid topshiriqlarni tanlash.

3. Jarayonli komponent — interfaol metodlar, loyiha ishlari, ishlab chiqarish vaziyatlari va amaliy mashg‘ulotlarni tashkil etish.

4. Baholash komponenti — o‘quvchilarning bilim, ko‘nikma va malakalarini mezonlar asosida baholash.

5. Refleksiv komponent — o‘quvchining o‘z faoliyatini tahlil qilishi, xatolarini aniqlashi va kasbiy rivojlanish yo‘nalishlarini belgilashi.

Mazkur komponentlarning o‘zaro uyg‘unligi kasbiy ta’limning izchilligi va natijadorligini ta’minlashga yordam beradi.

Natijalar va muhokama. Professional ta’lim muassasalari o‘quvchilarining kasbiy kompetensiyalarini rivojlantirish metodikasini takomillashtirishda, avvalo, ta’lim mazmunini amaliy kasbiy vazifalar bilan bog‘lash zarur. O‘quvchilar nazariy bilimlarni o‘zlashtirish bilan bir qatorda, ularni kasbiy vaziyatlarda qo‘llash, muammolarni aniqlash, yechimlarni taqqoslash va natijalarni baholash imkoniyatiga ega bo‘lishi lozim. Kasbiy kompetensiyalarni rivojlantirish metodikasini takomillashtirishning asosiy yo‘nalishlari quyidagilarni qamrab oladi.

Birinchidan, amaliyotga yo‘naltirilgan ta’limni kuchaytirish lozim. Kasbiy fanlar bo‘yicha mashg‘ulotlarni real ishlab chiqarish vazifalari, texnologik jarayonlar va kasbiy muammolar asosida tashkil etish o‘quvchilarning amaliy tayyorgarligini oshiradi. Masalan, texnik yo‘nalishlarda uskunalarning ishlash tartibini o‘rganish, nosozlik sabablarini aniqlash va xavfsiz ishlash qoidalarini amalda qo‘llashga doir topshiriqlar berilishi mumkin.

Ikkinchidan, muammoli ta’lim va loyiha metodlarini qo‘llash o‘quvchilarning mustaqil fikrlashini rivojlantiradi. Muammoli vaziyatlar orqali o‘quvchilar kasbiy masalalarni tahlil qilish, zarur ma’lumotlarni izlash, muqobil yechimlarni ishlab chiqish va o‘z qarorlarini asoslashni o‘rganadilar. Loyiha ishlari esa jamoada ishlash, vaqtni rejalashtirish va natijaga mas’uliyat bilan yondashish ko‘nikmalarini shakllantiradi.

Uchinchidan, ishlab chiqarish amaliyoti va ish beruvchilar bilan hamkorlikni rivojlantirish muhim ahamiyatga ega. Ta’lim muassasalari va korxonalar o‘rtasidagi hamkorlik o‘quvchilarga real mehnat muhiti bilan tanishish, zamonaviy uskunalardan foydalanish va kasbiy tajriba orttirish imkonini beradi. Ish beruvchilar ishtirokida kasbiy topshiriqlarni ishlab chiqish hamda o‘quvchilar faoliyatini baholash ta’lim natijalarining mehnat bozori talablariga muvofiqligini oshiradi.

To‘rtinchidan, raqamli texnologiyalardan foydalanish kasbiy kompetensiyalarni rivojlantirishning yangi imkoniyatlarini yaratadi. Virtual laboratoriyalar, simulyatorlar, elektron ta’lim platformalari va kasbiy dasturiy vositalar yordamida murakkab jarayonlarni xavfsiz sharoitda o‘rganish mumkin. Bunda raqamli vositalar an’anaviy amaliy mashg‘ulotlarni to‘ldirishi, real uskunalar bilan ishlash tajribasining o‘rnini to‘liq egallamasligi lozim.

Beshinchidan, baholash tizimini takomillashtirish talab etiladi. O‘quvchilarning faqat nazariy bilimlarini emas, balki amaliy vazifalarni bajarish sifati, mustaqilligi, muammolarni hal qilish qobiliyati va kasbiy mas’uliyatini ham baholash zarur. Buning uchun aniq mezonlar, amaliy topshiriqlar, kuzatish varaqalari, portfolio va o‘zini o‘zi baholash usullaridan foydalanish mumkin.

Kasbiy kompetensiyalarni baholash mezonlari

Mezon	Asosiy ko‘rsatkichlar
Motivatsion	Kasbga qiziqish, o‘rganishga intilish, kasbiy maqsadlarning mavjudligi
Kognitiv	Kasbiy bilimlar, texnologik jarayonlarni tushunish, nazariy bilimlarni izohlash
Amaliy-faoliyatli	Asbob-uskunalardan foydalanish, topshiriqlarni mustaqil bajarish, kasbiy muammolarni hal qilish
Kommunikativ	Jamoada ishlash, kasbiy muloqot, axborotni aniq yetkazish
Refleksiv	O‘z faoliyatini baholash, xatolarni aniqlash va ularni bartaraf etish

Manba: muallif tomonidan tadqiqot mavzusi asosida ishlab chiqilgan taklif etilayotgan baholash mezonlari. Mazkur mezonlardan foydalanish o‘quvchilarning kasbiy rivojlanish darajasini har tomonlama aniqlashga yordam beradi. Bunda baholash mezonlari muayyan kasb va mutaxassislik xususiyatlariga moslashtirilishi kerak.

Kasbiy kompetensiyalarni rivojlantirish metodikasining samaradorligi quyidagi pedagogik shart-sharoitlarga ham bog‘liq: o‘quv dasturlarini kasbiy standartlar va mehnat bozori ehtiyojlariga moslashtirish, nazariy mashg‘ulotlar va amaliy ta’lim o‘rtasidagi uzviylikni ta’minlash, o‘quvchilarning individual imkoniyatlari va tayyorgarlik darajasini hisobga olish, pedagoglarning kasbiy va raqamli kompetensiyalarini muntazam rivojlantirish, ishlab chiqarish amaliyotini aniq natijalar va baholash mezonlari asosida tashkil etish. Shuni ta’kidlash lozimki, yuqoridagi takliflar metodik va nazariy tahlilga asoslangan. Ularning samaradorligini empirik jihatdan tasdiqlash uchun professional ta’lim muassasalarida tajriba-sinov ishlarini tashkil etish, boshlang‘ich va yakuniy ko‘rsatkichlarni taqqoslash hamda natijalarni statistik tahlil qilish talab etiladi.

Xulosa. Professional ta’lim muassasalari o‘quvchilarining kasbiy kompetensiyalarini rivojlantirish metodikasini takomillashtirish zamonaviy ta’lim tizimining ustuvor vazifalaridan biridir. Kasbiy tayyorgarlik sifatini oshirish uchun nazariy bilimlarni amaliy faoliyat bilan uyg‘unlashtirish, kompetensiyaviy yondashuvni joriy etish va o‘quvchilarni mustaqil kasbiy faoliyatga tayyorlash zarur. Tahlillar asosida quyidagi xulosalarga kelish mumkin: Birinchidan, kasbiy kompetensiyalarni rivojlantirish jarayoni bilim, amaliy ko‘nikma, kasbiy munosabat va refleksiv faoliyatning o‘zaro birligiga asoslanishi kerak. Ikkinchidan, muammoli ta’lim, loyiha metodlari, ishlab chiqarish vaziyatlari va raqamli texnologiyalardan foydalanish o‘quvchilarning kasbiy muammolarni hal qilish hamda mustaqil qaror qabul qilish ko‘nikmalarini rivojlantirish uchun metodik imkoniyat yaratadi. Uchinchidan, professional ta’lim muassasalari bilan ishlab chiqarish korxonalari o‘rtasidagi hamkorlikni kuchaytirish o‘quvchilarning real mehnat sharoitida tajriba orttirishi va kasbiy moslashuvini qo‘llab-quvvatlaydi. To‘rtinchidan, kasbiy kompetensiyalarni baholashda nazariy bilimlar bilan bir qatorda amaliy topshiriqlarni bajarish, kommunikativ faoliyat, mustaqillik va o‘zini o‘zi baholash ko‘rsatkichlarini hisobga olish lozim. Demak, professional ta’limda o‘quvchilarning kasbiy kompetensiyalarini rivojlantirish metodikasini takomillashtirish ta’lim mazmuni, o‘qitish metodlari, amaliy tayyorgarlik va baholash tizimini o‘zaro uyg‘unlashtirish orqali amalga oshirilishi maqsadga muvofiq. Ushbu yo‘nalishda ilmiy asoslangan metodik yechimlarni ishlab chiqish va ularni tajriba-sinovdan o‘tkazish raqobatbardosh, malakali hamda zamonaviy mehnat bozori talablariga mos mutaxassislarni tayyorlashga xizmat qiladi.

Foydalanilgan adabiyotlar

1. O‘zbekiston Respublikasining “Ta’lim to‘g‘risida”gi Qonuni. O‘RQ-637-son, 2020-yil 23-sentabr.
2. Kolb D. A. Experiential Learning: Experience as the Source of Learning and Development. — Englewood Cliffs, NJ: Prentice Hall, 1984.
3. Billett S. Vocational Education: Purposes, Traditions and Prospects. — Dordrecht: Springer, 2011.

4. Mulder M. (ed.). Competence-Based Vocational and Professional Education: Bridging the Worlds of Work and Education. — Cham: Springer, 2017.
5. OECD. The Future of Education and Skills 2030: OECD Learning Compass 2030. — Paris: OECD, 2019.
6. UNESCO. Strategy for Technical and Vocational Education and Training (TVET) 2022–2029. — Paris: UNESCO, 2022.
7. European Parliament and Council. Recommendation of 22 May 2018 on Key Competences for Lifelong Learning. — Official Journal of the European Union, 2018.
8. World Economic Forum. The Future of Jobs Report 2025. — Geneva: World Economic Forum, 2025.
9. O‘zbekiston Respublikasi professional ta’lim tizimiga oid normativ-huquqiy hujjatlar va kasbiy ta’lim standartlari. Maqola tayyorlanayotgan mutaxassislik bo‘yicha amaldagi hujjatlar bilan to‘ldiriladi.